

**ETNOGRAFSKI MUZEJ V BEOGRADU
SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ**

OTROŠKE IGRAČE KOT STATUSNI SIMBOLI

November 1987

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

K E.01 A.11.02

SEM
1987

020220272

COBISS ©

Nobena stvar ne more tako izpolniti čustveni svet otroka in biti tako privlačna zanj, kot je igrača. Igrače, kot materialni dejavniki igre, vzpostavljajo vez med družbenimi in osebnimi izkušnjami, ki jih otrok pridobiva skozi svojo življenjsko prakso. Razen univerzalnih igrač, ki se pojavljajo v skoraj vseh časovnih obdobjih in kulturah, obstajajo tudi igrače, ki so določene s spolom in starostjo otroka, kot tudi z družbenim slojem v katerem otrok živi. Igrača je vedno imela družbena obeležja in funkcije, ker predstavlja odraz ekonomskega, kulturnega in tehnološkega nivoja, ki ga je dosegla določena skupnost.

S proučevanjem otroške igre in igrač so se v glavnem ukvarjali psihologi in pedagogi, etnologi

pa so otroške igre in igrače opazovali kot pojme, s katerimi se pojasnjuje ohranjanje in prenašanje določenih kulturnih elementov.

Z razstavo »Otroške igrače kot statusni simboli« Etnografski muzej iz Beograda nadaljuje s prizadevanjem za osvetlitev enega od kulturnih segmentov narodnega življenja, ki so se začela že 1958. leta z razstavo o zgodovinskem razvoju igrač »Otroške igrače«. Cilj sedanje razstave je, da pokaže, kolikor je to mogoče, z muzejskimi eksponati, tudi v tem trenutku, družbene in ekonomske razlike med podeželsko in mestno sredino, kot tudi različnost igrač v različnih slojih družbe in izredno velike in bistvene spremembe igrač na podeželju v zadnjih tridesetih letih.

Igre, njihova široka zastopanost in nasploh njihovo poznavanje, tvorijo sestavni del vsake kulture, zato je tudi razumljivo, da ima njihovo zbiranje in proučevanje dolgo tradicijo. V splošni literaturi se najdejo definicije iger, tipologije iger, razlaganje porekla, njihov razvoj in funkcije.

J. Huizinga v svojem delu *Homo ludens* pravi: »Igra je delovanje ali prostovoljna aktivnost, ki se vrši v nekaterih določenih mejah časa in kraja, po svobodno sprejetem, a popolnoma prevladujočem pravilu. Ona je sama sebi cilj, spremljajo pa jo napetost, veselje in zavest o drugačnosti od vsakdanjega življenja.«¹ P. Caillois predlaga naslednjo klasifikacijo iger: agon – tekmovanje; alea – kocka; mimicry – igranje in ilinx – zanos. Pri tem ugotavlja, da igra, ko dobi značaj institucije, postane strogo regulirana in šele pravila jo spremenijo v orodje kulture.²

Neprekinjeno zbiranje tradicionalnih iger se je začelo v začetku 19. stoletja kot odmev romantičnega navdušenja nad narodom in njegovimi stva-

ritvami. Z njihovim zbiranjem in proučevanjem so se ukvarjale (in se še ukvarjajo) različne discipline: folkloristika, etnologija, antropologija, sociologija, pedagogika, psihologija in druge. Zato tudi ni čudno, da obstaja o igrah toliko različnih teorij. Igra se proučuje kot kult, obred, zabava, spoznavna funkcija ... Zgodnje študije o tradicionalnih igrah, ki so v glavnem nastale pod peresom etnologov, so bogate z analizami genez, sorodnosti in skritih pomenov. Otroci, ki so ob tej priložnosti predmet našega zanimanja, se v njih javljajo kot lastniki in prenašalci tradicionalnih iger.³ Oni so pojem s katerim se pojasnjuje dejstvo, da so se te tradicionalne igre obdržale stoletja in da so si po celem svetu zelo podobne.

Med sodobnimi etnološkimi študijami o tradicionalnih igrah je zelo pomembno delo Iona in Petera Opie o otroških igrah.⁴ Za njiju je igra »živ organizem«, ne pa »arheološki ostanek«, s katerim bi bilo treba ravnati zelo pazljivo. Zato onadva svojo raziskovalno dejavnost usmerjata k tradicionalnim igram, ki živijo v otroškem vsakdanu, in skupaj z

ustnimi stvaritvami otrok (npr. pesmi, ples, izštevanka, uganke, besedne igre, šaljivi stavki itd.) sestavljajo edinstveno otroško folkloro. Opie-eva gledata na otroke kot na poseben »narod«, izdvojen in postavljen nasproti družbi odraslih. Otroško folkloro pa smatrata za alternativno kulturo, v kateri otroci lahko izrazijo vse tisto, kar jim je v svetu odraslih prepovedano in morajo zato to zadušiti v sebi. Posegi odraslih v ta svet vnašajo samo zmedo in kvarijo igro. To trditev argumentirata z razliko v načinu igranja in obnašanja otrok na ulici in na igrišču; medtem ko na ulici igra cveti in so otroci »visoko civilizirani«, se na igrišču ukine vsaka možnost za igro, otroci pa postanejo agresivni in brutalni.⁵

Zaradi svoje lastnosti, da je dominantna aktivnost otroštva, je igra vedno bila v središču zanimanja pri izgradnji sistema vzgoje in izobraževanja in so zato tudi nastale mnoge psihološke in pedagoške študije o otroški igri in uporabi le-te v vzgojne namene.

Ko se otrok razvija, se mora korak za korakom naučiti, da bi sam sebe bolje razumel, s čimer potem lažje razume druge in se z njimi lahko poveže na vzajemno zadovoljujoč in smiseln način. Da ne bi bil prepuščen na milost in nemilost vprašanju življenja, mora človek razviti notranja bogastva – občutke, domišljijo in intelekt in igra je prav tista otroška aktivnost, ki mu to omogoča. Piaget trdi, da je otroška igra proces oblikovanja simbolov in da je kot posrednik med človekom in stvarnostjo, ki ga obkroža. Celoten razvoj otroka razlaga z dvema komplementarnima procesoma: proces akomodacije (imitacija kot prilagajanje zunanjemu svetu, proces ponavljanja in prevzemanja obrazcev, ki so otroku potrebni, da oblikuje svoj notranji svet) in proces asimilacije, ki preoblikuje sprejete informacije tako, da odgovarjajo osebnim zahtevam. Po Piagetu čuti otrok potrebo, da zadovolji svoje želje in interese, kot tudi, da na konkreten način izrazi svojo individualnost, kar dela skozi igro. Na ta način se razvija njegovo

razumevanje sveta, oziroma igra ima tako tudi kognitivno funkcijo.⁶ Tudi mnogi drugi psihogenetiki so pojasnili funkcijo otroških iger tako, da so pokazali tesno povezanost med razvojem simbolnih iger in razvojem otrokovega mišljenja (Vilotski, Elkonjin).

V današnji družbi igra ne pripada več enako vzgojni in zabavni sferi otroškega življenja. Z institucionalizacijo otroške vzgoje so se bistveno spremenili pogoji za igranje. Predvsem so institucije za vzgojo otrok, še posebej mlajših, razdvojile življenjski prostor in prostor za igro. Odhod v vrtec otroci doživljajo kot svojo delovno obveznost. V vrtcu so otroci združeni s prijatelji, ki jih ne izbirajo sami, skupine so velike in sestavljene iz »slučajnih« grup otrok. V glavnem vrtce obiskujejo otroci tistih staršev, ki pripadajo srednjim ali nižjim slojem. V večini primerov se starši napotijo k ustanovi, ki je njihovemu stanovanju najbližja. Z druge strani, nekateri otroci, v velikih mestih, živijo in odraščajo skoraj popolnoma izolirano od svojih vrstnikov. Taki otroci so napoteni v posebne koticke za igro v njihovih stanovanjih, kjer ustvarjajo igro s pretežno industrijsko narejenimi igrači.

V podeželskih sredinah je situacija nekoliko drugačna, ker institucionalizirano čuvanje predšolskih otrok tam še ni razvito v taki meri. V tej sredini otrok še ni ujet med betonske stolpnice in tipsko projektirane in opremljene oaze za igro, pa tudi sicer običajen strah staršev za življenje njihovih mladostnikov tu še ni prisoten. Podeželski otroci čutijo sigurno neverjetno zadovoljstvo, ko lahko kreirajo svojo igro, tako kot si sami želijo in kot so se naučili od starejših tovarišev, sorodnikov ter njihovih mater. Igrajo se torej tiste igre, ki se v njihovem kraju igrajo že desetletja in ki jim vsaka generacija da neko novo komponento.

V podeželski družini je otrok vse do odhoda v šolo vezan za starše. Pri tem se lahko izločita dva indikatorja. Prvi je, kot smo že omenili, pomanjka-

nje institucij za čuvanje otrok, drugi faktor pa se nanaša na, pogosto že zelo zgodnjo, zavzetost otrok za proizvodne in druge aktivnosti. V starejši literaturi bomo pogosto našli podatke, da otroci že pri petih letih začnejo opravljati mnoga hišna opravila – vodijo živino na pašo, pomagajo pri čuvanju manjših otrok itd. Mnogi teoretiki govorijo o težkem položaju teh otrok, nekateri pa opravičujejo takšno vzgojo. Za ilustracijo bomo navedli primer, ki ga daje J. Miodragović: »Kdor torej v mladosti resno dela, ta bo vesel in zdrav ter bo dolgo živel in z resnim delom se bo najbolje pripravil za življenje. Torej starši, ki otroka že zgodaj navajajo na napore in trpljenje ter prenašanje in obvladovanje le-teh, najbolje vzgajajo otroka. Delo je torej najbolj zanesljivo sredstvo, da se iz otroka naredi zdrav in koristen človek.⁷

Razliko v igri in predmetih za igro med podeželskimi in mestnimi otroci se najbolje opazi prav na primerih stvari, ki jih otroci uporabljajo pri igri. Treba pa je pripomniti, da od šestdesetih let, ko se začne nagla industrializacija ne samo mest temveč tudi vasi, zaradi česar vse več ljudi zapušča vasi in se seli v mesta ter odhaja na delo v tujino, prihaja do sprememb tudi v življenju podeželskega otroka.

Kaj so igrače

Osnova otroške igre je igrača, ki daje igri idejo in vsebino. Če pazljivo opazujemo otroke, bomo videli, da se igrajo z vsemi predmeti, ki jih lahko dosežejo, zato je razumljivo, da lahko vsako stvar, s katero se otrok igra, preimenujemo igrača v širšem pomenu besede. V prvih mesecih življenja so to njegovi prsti, noge in roke, kasneje so to razni papirji, obleka in odeje in na koncu predmeti, ki mu jih nudijo starši. Te igrače so lahko industrijske proizvodnje, potem take, ki jih starši sami napravijo, ali pa celo predmeti, ki so jih otroci sami naredili. Istočasno kot igra je tudi igrača vzgojno sredstvo, ki otroka vzpodbuja k

razmišljanju, kombiniranju, opažanju, bogatenju njegovih občutkov in ga istočasno vpeljejo v širšo družbeno sredino. V večini primerov otroci z igračami predvsem oponašajo svet odraslih. Igrače deklic omogočajo oponašanje pristnih domačih in realnih situacij, saj se igrajo mamice, ki kuhajo, likajo, perejo ... Dečke pa se vzpodbuja k romantičnim, nepristopnim in celo nerealnim početjem. Oni se pretvarjajo, da so vojaki, gusarji, policaji, kavboji, indijanci in bojevniki. V skupnih igrah je deček zaščitnik hiše in družine. Poleg igrač, ki jih izdelajo starši, imajo zato tudi industrijsko točno izdelane kopije orodja, orožja in strojev, ki jih uporabljajo odrasli, velik uspeh. Ne obstaja namreč novo orožje ali kak drug predmet, ki se uporablja v vsakdanjem življenju, in ki se takoj ne proizvede tudi v obliki igrače.

Zgodovinski razvoj

Po vsem sodeč so se prve igrače pojavile prej, kot o njih pričajo kakršnikoli materialni podatki. Lahko predpostavljamo, da je že prazgodovinski človek dajal svojim otrokom lupine školjk, gladko kamenje ali enostavne lutke, kakršne še danes lahko najdemo pri primitivnih ljudstvih, pri katerih je težko določiti razliko med kultno in zabavno funkcijo.⁸ Prve znane igrače, ki izvirajo iz obdobja med tretjim in prvim tisočletjem p.n.št., so najdene v Mezopotamiji. To so bile ropotuljice, igrače, ki se kotalijo in miniaturno pohištvo za lutke iz terakote. »Najstarejša najdena lutka je človeška figura, grobo izklesana iz roga živali, podobna šahovskemu »kmetu«, ki je bila najdena v paleolitski jami Trau Magrite pri Pont-a-Lesse. Ta figura ima cilindričen segment roga, z nastavkom v obliki krogle podobne glavi.«⁹ Iz starega Babilona je kot edini primer igrače ohranjen ornament lutke iz alabastra s premičnimi udi in enostavno okrašen, kar naj bi predstavljalo obleko. V egipčanskih grobnicah so zraven lutk najdene tudi žoge iz kože in miniaturne kopije mnogih predmetov, ki so se uporabljali v vsakdanjem življenju. V teh

grobovih so odkrite tudi prve premične igrače. Na primer, s pomočjo preprostega mehanizma je otrok premikal lesene figurice krokodila in tигра, ki je odpiral usta. Prav tako je znana igrača, ki predstavlja sužnja, ki mesi testo.¹⁰ Ropotuljice, prve igrače, ki jih matere darujejo otrokom, najdemo v antični Grčiji in Rimu. Od takrat naprej lahko z gotovostjo govorimo o dvojni funkciji otroških igrač – namenjene so bile igranju in v pomoč vračem ali kakšnim religioznim namenom. Karl Gröber poudarja, da so predmeti, ki so služili otroški igri, razen svojega praktičnega namena »imeli še to funkcijo, da s hrupom odženejo zle duhove – demone, kar se je v ljudskem verovanju ohranilo vse do danes.«¹¹ Nekatero od lutk, ki so ohranjene iz antike, so neveste žrtvovale božanstvu zakona na dan poroke. Tako ni šlo za mrtev in poseben predmet, temveč za nekdanjo igračo, ki je potem, ko ni bila več potrebna, spremenila svoj namen in postala kultni predmet.¹² V naši državi je ohranjena prava zakladnica majhnih posod iz mlajše kamene dobe, v muzejih pa je shranjeno določeno število predmetov iz antičnega obdobja, ki so identificirani kot igrače. Tako so, na primer, v dveh grobovih v Beogradu našli glinaste konjičke. Podobna igrača je najdena na območju Sapij pri Stari Palanki. V glavnem so to igrače iz terakote, kosti in marmorja: konjički, konji z jezdec, oslički z jezdec in lutke – punčke.¹³

Otroška punčka današnjega izgleda in oblike je bila izdelana v 16. stoletju v Nemčiji. V srednjem veku so ulivali svinčene viteze, kasneje pa, v začetku novega veka, so bile izdelane lesene puške, sablje, topovi in topovsko strelivo. Svinčene vojake so izdelovali v Franciji v 18. stoletju. Lokomotive in vagoni – igrače – so bili narejeni že nekaj let po iznajdbi in uvedbi prve železnice. Do 1848. leta so bili glavni proizvajalci igrač v Evropi Belgijci. Tedaj se je ta industrijska veja naglo razvila v Nemčiji, posebno še v Nürnbergu, kjer se nahaja tudi eden največjih muzejev igrač v Evropi.

V sredini 20. stoletja se je industrija igrač razvila v

takšni meri, da je v razvitih deželah skoraj nemogoče najti igračo, ki bi jo izdelali starši sami. Igrače so izdelane iz različnih materialov kot so les, volna, bombaž, kovine in plastične mase. V njih so vgrajeni različni mehanizmi, s pomočjo katerih, na primer punčke, jokajo, govorijo in se smejejo. Železnice in miniaturni avtomobili so na daljinsko upravljanje, puške in pištole pa proizvajajo najrazličnejše zvoke in svetlobne signale. Zelo pogosto takšne igrače ne zadovoljujejo osnovnih psiho-pedagoških, zdravstveno-higienskih in estetskih zahtev. Zato je tudi razumljiva težnja, da se kolikor je mogoče, takšna proizvodnja kontrolira, igrače pa naj bi imele posebne nalepke kot garancijo, da imajo določene kvalitete. Leta 1950 je bilo osnovano Mednarodno združenje za otroško igro, v katerega je včlanjena tudi naša država. Združenje je do sedaj razpravljalo že o mnogih temah, kot so: igrače za otroke našega časa, moderna družba in možnosti za igro, igre in igrače kot priprava za jutrišnji svet, igra in svet tehnike, igre in igrače – posredniki med otrokom in civilizacijo.

Poleg industrijsko izdelanih igrač, ki so vse do 60-ih let 20. stoletja bile privilegij mestnih otrok, so na podeželju ohranjene takojmenovane ljudske igrače. Pod tem pojmom se razumejo igrače, ki jih starši, ali pa otroci sami, naredijo iz različnih materialov.

Igrače, ki jih delajo otroci sami, so: ropotulje, vetrnice, vrtavke, puške iz bezga, piščalke in trobente iz vrbovega lubja, mlini na vodi iz trsk ali kakega drugega materiala. Razen tega dečki izdelujejo tudi strelice, frače, lesene sablje in puške, deklice pa punčke za katere krojijo in šivajo oblekice. Za izdelavo svojih igrač uporabljajo: koruzno slamo, semena, plodove, perje, volno, bombaž, tkanine, slamo, les, žico, papir, karton in drugo.

Takšne igrače so otroku v veliko zadovoljstvo in utrjujejo zaupanje v lastne sposobnosti. Sicer niso vedno najlepše, a otrok se na njih pogosto zelo naveže, ker čuti, da so bile na rejene samo zanj in

ve, da je tudi sam sodeloval v njihovi izdelavi.

Razen enostavnih igrač, ki so jih izdelali otroci, so v vseh krajih sveta in tudi v naši državi, ohranjeni izredni primerki igrač in igrač – modelov, ki so jih naredili starši ali pa vaški obrtniki. Kadar otroška roka ni bila več dovolj spretna, so na pomoč prišlo starši in zelo hitro so začele nastajati zapletene igrače: sani, konjički in konjeniki, vozički in druga oprema za punčke itd. Takšni primeri ljubezni do otroka so ostali ohranjeni v muzejskih zbirkah v vitrinah in predstavljajo svojevrstne primere ljudske umetnosti.

Najpogostejše uporabljeni materiali za izdelavo teh igrač in igrač – modelov so les, glina in tkanine.

Lesene igrače so narejene iz enega kosa lesa in so pogosto zelo grobe. Pobarvane so z živimi barvami, ki predstavljajo oblačila – uniforme, oblekice in nakit. Figurativno in barvno so se mogle primerjati s porcelanastimi figurami in pogosto so zavzemale mesto na komodah v podeželskih hišah. Prvobitna funkcija teh figur je okrasna, po določenem obdobju pa postanejo predmeti otroške igre. Izdelani so tudi prizori iz vsakdanjega življenja, kot so: rezanje zelja, cepljenje drv, vožnja s konjsko vprego. V rokah narodnih umetnikov so se kosi lesa hitro spreminjali v domače živali, medvede, volkove itd.¹⁴

Posebno vlogo imajo igrače – modeli kot pomembno sredstvo v procesu vzgajanja otrok. Otrokom služijo za spoznavanje orodij in predmetov, ki jih starejši uporabljajo v vsakdanjem življenju: vozovi, mlinci na vodi, tkalske naprave, stroji za predelavo sadja, kmetijski stroji, razni tipi hiš, pohištvo itd.

Iz gline so izdelani raznovrstni predmeti kot so punčke, posode za kuhanje, ptički, domače živali, vojaki in drugi miniaturni izdelki lončarskih delavnic.

Razen omenjenih igrač iz lesa in gline, z izdelavo katerih so se v glavnem ukvarjali možje, so žene svojim hčeram delale punčke iz kosov blaga, ki so

jih napolnile z volno, bombažem ali perjem. Za punčke so se potem šivala različna oblačila, ki se nosijo v vsakdanjem življenju: srajčke, predpasniki, telovniki, svečane in delovne noše okrašene s pletenimi trakovi, vezanjem in kovinastimi ploščicami. Kadar je zmanjkalo teh materialov, ali enostavno ni bilo denarja zanje, so kovinske ploščice zamenjali koščki raznobarnega papirja, nakit so namesto iz koral delali iz kamenčkov itd. Tako se je domišljija ljudskih ustvarjalcev še enkrat izkazala kot stalen vir različnih idej.

Vrste igrač

Ko se igra z različnimi igračami, otrok pridobiva mnoga nova spoznanja, razvija motoriko in spretnosti, pridobiva izkušnje na čustvenem, družbenem in spoznavnem področju. S tega stališča je narejena naslednja klasifikacija igrač glede na njihovo osnovno funkcijo, čeprav se pri mnogih igračah funkcije tesno prepletajo:

1. senzomotorične igrače
2. igrače za razvijanje domišljije in razumevanja
 - a) igrače za gradnjo in konstrukcijo
 - b) znanstvene igrače
 - c) vzgojne igrače
3. igrače za razvijanje osebnosti
 - a) afektivne
 - b) igrače imitacije
4. igrače za razvijanje kreativnosti
5. športne igrače
6. družabne igre

Tudi glede na starost otroka lahko igrače razdelimo na nekaj skupin:

1. igrače za dojenčke
2. igrače za predšolske otroke
3. igrače za otroke stare od 7 do 12 let

Na osnovi predstavitve otroških igrač na portretih in v zbirkah, ki se nahajajo v naših muzejih,¹⁵ je M. Matić naredila naslednjo klasifikacijo: skupina igrač glede na starost, spol in dobo igranja, oziroma glede na material iz katerega je igrača narejena in glede na njeno funkcijo.¹⁶

Igrače kot statusni simboli

V muzejih širom sveta se najdejo igrače, ki so pričevanje časa in kulture, v kateri so nastale. Obstajajo igrače, ki se pojavljajo v vseh obdobjih in so privlačne za vse otroke, kot so: ropotuljice, punčke, konjički, pa tudi take, ki predstavljajo izraz in modo enega trenutka: klik-klak, »frizbi«, pištola, ki strelja ping-pong žogice itd. »Mnoge igrače nosijo obeležje svojega časa (votel konj napolnjen s figuricami vojakov iz antične Grčije, svinčeni vojaki v živopisnih uniformah iz časa Napoleonovih vojn, igra »monopoli« iz kapitalističnih držav, elektronske igrače današnjega časa), pogosto pa so določene tudi s starostjo in spolom otrok, ki so jim namenjene, ali družbenim slojem v katerem se uporabljajo.«¹⁷ Zato lahko ponovimo tisto, kar je bilo do sedaj že dostikrat povedano, namreč, da so igrače vedno imele družbena obeležja in funkcije, z ozirom na to, da so bile izraz določenega načina življenja in kulturnega nivoja.

Tudi pri igračah (objektihi otroške igre) se z nastankom razredov in razredne družbe opazi odraz premoženjske neenakosti in razrednih razlik. »Medtem ko so bile najprej vse igrače izdelane iz gline in lesa, se kasneje te iste igrače pojavijo narejene iz terakote, alabastra, stekla, porcelana, kovin in drugih materialov, kar ne moremo pojasniti samo z napredkom človekovega znanja in tehnike, še posebej, če upoštevamo velike izdatke, ki so potrebni za izdelavo kateregakoli predmeta iz omenjenih materialov.«¹⁸

Stari Kitajci so izdelovali punčke iz porcelana, Indijci iz lesa in slonovine, Indijanci in afriški črnci pa iz zemlje. Razdvojenost je torej bila očitno dejstvo v vseh obdobjih in vseh kulturah.

Že Kvintilian je, ocenjujoč igro kot metodo s pomočjo katere se otrok uči z zadovoljstvom, svetoval, da se otrokom dajo za igranje črke narejene iz slonovine.¹⁹ Če upoštevamo družbeno-ekonomske razmere tega časa, lahko sklepamo, da so

bile takšne igrače namenjene izključno otrokom višjih družbenih in ekonomskih kategorij. Iz literature nam je namreč znano, da pripadniki nižjih razredov niso imeli možnosti za dokaj drago šolanje svojih otrok in zato so bile za te otroke izdelane drugačne poučne igrače: miniaturni modeli kmetijskih naprav, vozovi in drugo, izdelano iz gline ali lesa.

Bistvene spremembe družbeno-ekonomske strukture, ki so se odigrale v naši državi po 2. svetovni vojni, izražene v naglem procesu industrializacije, urbanizacije, izboljšanju prometa in razvoju sredstev masovnih medijev, so vnesle bistvene novosti v način življenja. Spremembe so izzvale odpiranje lokalnih skupnosti zunanjemu svetu v mnogo večjem obsegu, kot je to bilo v prejšnjih fazah razvoja.

Delavci zaposleni v izven kmetijskih panogah, ki še naprej živijo na podeželju (dnevni migranti), kot tudi sezonski delavci in delavci na začasnem delu v tujini, precej doprinesejo k posodabljanju podeželja – tradicionalni kulturni običaji se postopoma opuščajo in namesto njih se sprejemajo novi sistemi vrednosti, nove oblike obnašanja, načini stanovanja, oblačenja, oblike potrošnje in tudi vzgoje otrok.

Nov in nekako neobičajen fenomen kupovanja izredno dragih igrač, tako v mestu kot tudi na podeželju, ki se javlja v zadnjih dvajsetih letih, je večkrat poudarjen v sredstvih javnega obveščanja. Pojav takšnih igrač se začne v sredini 60-ih let in je bil predvsem pogojen s porastom kupne moči prebivalstva, ki se najprej pojavi kot posledica izboljšanja kmetijskih pogojev in odpiranja države svetu, zraven tega pa tudi masovnih migracij delovne sile v tujino, ki se začnejo prav v tem času. Posledice izboljšanih življenjskih pogojev so številne in se odražajo v vseh vidikih življenja. V tem času je prihajalo do povečanega uvoza dragih objektov otroške igre. Najprej so to bile punčke velikih dimenzij, oblečene v bogato okra-

šene obleke, z vgrajenim mehanizmom, ki omogoča, da punčka »govori«, kadar se premika. Takšne punčke so bile predvsem kupljene v sosednji Italiji, nepolno leto zatem pa so preplavile izložbe naših prodajaln. Za to igračo lahko rečemo, da je predstavljala pravo sliko povečane ekonomske moči staršev, ker je bila prevelika in neprimerna za igro in se je tako lahko uporabljala izključno le kot okrasni predmet. Tako velika, grda in draga igrača je bila vedno postavljena stran od nemirnih otroških rok, razen ob izrednih priložnostih, ko jim je bilo dovoljeno, da jo, kot neko dragoceno arheološko stvar, pokažejo svojim prijateljem, ali kot se je najpogosteje dogajalo, prijateljem svojih staršev.

Iz velikih mestnih prodajaln je šla pot te igrače naprej do vasi, kjer jo še vedno najdemo, kako se ponosno šopiri na zakonskih posteljah, obkrožena s kičastimi blazinami in poročnimi slikami »namalanimi« v kakšni fotografski delavnici.

Za temi punčkami so počasi začeli prihajati avtomobili z vgrajenimi mehanizmi, železnice z nizom hišic in drugimi pripadajočimi napravami, potem pa punčke, ki same hodijo, in mnogo drugih pisanih, zanimivih in bajeslovno dragih stvari. Naštevaje gre lahko v nedogled, a naj omenimo le še priljubljeni »Barbi« punčke, ki jim obvezno pripada garderoba in se lahko kupijo le v trgovinah v tujini, potem avtomobile, ladje in avione na daljinsko upravljanje ter zadnje »čudo« tehnike – hišne računalnike in TV-igre.

Omenjene igrače so posledica tehnične in tehnološke revolucije, a niso neizogiben predmet otroške igre. Draga igrača ni istočasno tudi kvaliteta. Pogosto namreč ne zadovoljuje osnovnih pedagoških in medicinskih zahtev. Po pravilu igrače kupujejo odrasli, kar pomeni, da kupec in uporabnik nista ista, to pa povzroča manjše ali večje težave in nesporazume. Odrasli kupujejo igrače, ki so njim všeč, zatem igrače, ki se njim zdijo funkcionalne ali enostavno dovolj atraktivne, in pri

tem malo mislijo na želje in potrebe otrok. Igrače se najpogosteje (še posebej v podeželski sredini) kupujejo kot darilo za rojstni dan ali kak drug praznik. Vendar pa, kot vse kar je človeško »opredmetena ljubezen« lahko predstavlja simbol položaja, pokaže, da je nekdo bogat, drug pa ni. Takšna in podobna obdarovanja včasih pomenijo »odkup za pomanjkanje ljubezni«, nadomestek za pravi starševski odnos, kar je še posebej značilno za ekonomske migrante. Čas največjega obdarovanja je na koncu leta, ko vsi oskrbujejo Dedka Mraza. Takrat se »reklamirajo posebni darilni paketi, ki unificirajo vse otroke z enakim številom čokolad in bonbonov. No, reklamirajo se tudi različni drugi artikli, ki še kako omogočajo premoženjsko diferenciacijo ob Dnevu otroškega veselja.«²⁰

Danes imamo redko možnost, da bi z obiskom vasi širom države našli ročno izdelane igrače, saj se v trgovinah, razen dragih igrač, najdejo tudi stvari za »vsakogaršnji žep«. Starši enostavno nimajo več časa za ukvarjanje s svojimi otroci. Razen rednega dela v tovarnah so okupirani še z obdelovanjem zemlje ali kakim drugim dodatnim pridelovanjem in so zato otroci prepuščeni starejšim članom družine (babicam in dedkom), ali pa sami sebi. Nihče se več ne ukvarja s proizvodnjo igrač – modelov, ki bi otroke uvajale v delo staršev. Miniature kmetijskih naprav, pohištva, naprav za predelovanje sadja in druge so danes izključno v lasti muzejev, otroci pa se preko drugih poučnih igrač usmerjajo v druge poklice, ki jih bodo odpeljali daleč od težkega življenja kmetovalcev.

Vsemu povedanemu bi morda dodali le še eno misel, s katero bi se morali predvsem pozabavati psihologi in pedagogi. Med bivanjem v vaseh na Sjensko-puščavski ravnini in v okolici Gornjega Milanovca smo opazili, da se otroci skoraj ne igrajo z igračami, čeprav jih nekateri od njih vendarle imajo. To so ekonomsko relativno slabo razviti kraji, pa je zato malo staršev, ki si lahko privo-

ščijo kupovanje »otroških radosti«. Eden od možnih razlogov za to je verjetno tudi dejstvo, da otroci še niso obteženi z rivalstvom izraženim v materialnih dobrinah.

Povzemajoč Beblenova raziskovanja, Merton na kratko pojasnjuje formulo pozornosti zbudajoče potrošnje, ki je očitna tudi v primeru igrač. On pravi: »Pozornost zbudajoča potrošnja relativno dragih proizvodov »pomeni« (simbolizira) posedovanje dovolj velikega bogastva, da se takšni stroški lahko »privoščijo«. Bogastvo, z druge strani, implicira spoštovanje. Osebe, ki se pojavljajo v takšni potrošnji, ne uživajo samo v neposredni potrošnji, temveč tudi v povišanem statusu, ki se odraža v stališčih in mišljenju opazovalcev njihove potrošnje. Ta navada je najbolj vidna v razredu »brezdelnežev«, t.j. tistem razredu, ki mu ni treba (in zelo pogosto tudi ne) sodelovati v proizvodnji. Formula pa se širi tudi na druge sloje, ki želijo oponašati ta razred in ki prav tako doživljajo

ponos skozi razsipno trošenje. Nenavsezadnje, vpadljiva potrošnja teži k potlačenju drugih kriterijev potrošnje (npr. 'pravilno trošenje fondov').«²¹

Kot vidimo, otroške igrače zelo dobro odražajo družbeni položaj. Predstavljajo položaj družine v odnosu na širšo skupnost. Na ta način se preko njih ustvarja svojevrstna komunikacija s skupnostjo. One so, enostavno, zraven drugih stvari (npr. hiše, kmetijskih strojev, hišnega inventarja, avta, oblačil itd.) sporočilo drugim o z delom pridobljenem bogastvu. Takšne igrače najpogosteje služijo poudarjanju stopnje moči in uspeha določene družine.

Za zaključek lahko navedemo misel P. Caillois: »Povej mi, kaj se igraš, pa ti bom povedal, kdo si.«, ki bi se lahko glasila tudi malo drugače: »Povej mi, s čim se igraš, pa ti bom povedal, kako živiš.«

Vesna Dušković

- 1 P. Caillois, Igre i ljudi, Beograd 1979, 32.
- 2 Ibid
- 3 A. Marjanović, Teoretično-metodološka vprašanja v projektu »Antologije tradicionalnih igara«, referat podan na Posvetovanju o beograjskem OMEP projektu o tradicionalnih otroških igrah, ki je bil od 9. do 12.10.1985 v Beogradu.
- 4 Opie I. and Opie P., Children's Games in Street and Playground, Oxford, Oxford Univ. Press, 1969.
- 5 A. Marjanović, Ibid
- 6 E. Kamenov, Intelektualno vaspitivanje kroz igru, Beograd 1983.
- 7 J. Miodragović, Narodna pedagogija u Srba, Beograd 1914, 264.
- 8 K. Gröber, Kinderspielzeug aus Alten Zeit, Berlin 1928, po: M. Matić-Bošković, Iz istorije igračaka, Delo 16. kongresa Zveze združenj folkloristov Jugoslavije v lgalu 1969. leta, Cetinja 1978.
- 9 Ibid, 309
- 10 E. Kamenov, Savremena dečja igračka jugoslovanskih proizvođača, Katalog izložbe, Beograd 1983.
- 11 K. Gröber, Ibid
- 12 Op. cit.
- 13 M. Matić, Katalog izložbe dečjih igračaka.
- 14 Dobrbixruk masterstva, proizvedenija narodnogo iskusstva v sobranii gosudarstvennogo ruskogo muzeja, sostavitelj i naučnii redaktor I.JA. Botuslavskaja, Leningrad 1981, 157.
- 15 Večje zbirke igrač se nahajajo v Etnografskem muzeju v Zagrebu, Etnografskem oddelku Zemeljskega muzeja v Sarajevu, Etnološkem muzeju v Skopju, Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani in Etnografskem muzeju v Beogradu.
- 16 M. Matić, Katalog izložbe dečjih igračaka.
- 17 E. Kamenov, Katalog izložbe igračaka.
- 18 M. Matić, Iz istorije dečjih igračaka, Delo XVI. kongresa Zveze združenj folkloristov Jugoslavije v lgalu 1969. leta, Cetinje 197, 309.
- 19 E. Kamenov, Katalog izložbe igračaka.
- 20 D. Rihtman-Augustin, Djed Mraz, Delo 27. kongresa Zveze Združenj folkloristov Jugoslavije, Banja Vrućica – Teslić 1980, Sarajevo 1982.
- 21 R. Merton, O teorijskoj sociologiji, Zagreb 1979, 116.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

K E.01 A.11.02

SEM

1987

020220272

COBISS •

Katalog izdal: Slovenski etnografski muzej v Ljubljani

Zanj odgovarja: dr. Ivan Sedej, ravnatelj

Avtor razstave in besedila: Vesna Dušković, Etnografski muzej Beograd

Oblikovanje razstave v Ljubljani: Marjan Loboda, dipl.ing.arh.

Prevod v slovenščino: Irena Žavrlan

Izdal: Slovenski etnografski muzej

Naklada: 200 izvodov

Tisk: Birografika BORI